

Наукова періодика України в умовах глобалізації.

Науковий журнал – основний канал формальних комунікацій між ученими та фахівцями, який формує єдине середовище професійного спілкування. Основна функція наукового журналу полягає в тому, що він є центром поширення інформації та місцем зберігання нових наукових ідей. Інформаційне середовище фахівця утворюють у сукупності всі види наукової комунікації, однак саме журнальна стаття залишається, незважаючи на всі зміни в технології, «атомом наукового зв'язку», а журнальні статті посідають перше місце серед джерел інформації, якими користуються вчені. Наукова стаття була, є й буде необхідним джерелом поточної документованої інформації для наукового співтовариства. Це основний вимір науково-дослідного процесу, що створює систему для формального, упорядкованого й відкритого спілкування між ученими.

Згідно з реєстром ISSN кількість серіальних видань у світі перевищує 1 млн, з них близько 100 тис. є науковими журналами¹. Як правило сьогодні друковані періодичні видання мають електронні версії, що розміщуються на сайтах видавництва і видавничих організацій (наукових установ, університетів тощо).

Одне з найбільших зібрань періодики представлено в мережі Інтернет видавничою корпорацією Elsevier². Воно містить близько 12 млн статей з понад 3 тис. серіальних видань. Однак слід зазначити, що доступ до цих інформаційних ресурсів здійснюється на комерційних засадах. Загальною тенденцією розвитку електронних колекцій періодики в умовах глобалізації є їх інтеграція на порталах-агрегаторах. Прикладом такого порталу може слугувати Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.RU³. Її інформаційні ресурси нараховують 16 млн статей з понад 6,8 тис. назв періодичних видань (серед них 2,6 тис. російських і 0,3 тис. українських).

Постійно збільшується кількість журналів в електронному форматі, доступ до яких безоплатний для користувачів мережі Інтернет. До парадигми вільного доступу проявляють зацікавленість і урядові організації, і національні й міжнародні інституції. Нових імпульсів ця парадигма набула з оприлюдненням у 2002 р. Будапештської ініціативи відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative)⁴. Вона передбачає вільний доступ до всіх

¹ Бреслер М. Г. Особенности стратификации информационного общества // Вестн. ВЭГУ: науч. журн. / Акад. ВЭГУ. – 2010. – № 4 (48). – С. 3–6.

² SciVerse ScienceDirect [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sciencedirect.com/science/journals>.

³ Научная электронная библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/>.

⁴ Budapest open access initiative [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.opensocietyfoundations.org/openaccess/translations/russian-translation>.

публікацій у мережі Інтернеті: їх можна читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, досліджувати, приєднувати до повних текстів відповідних статей, використовувати для складання покажчиків. Єдиним обмеженням на відтворення і поширення публікацій і єдиною умовою соруایت у цій сфері мають бути право автора контролювати цілісність своєї роботи й обов'язкові посилання на його ім'я при використанні роботи та її цитуванні.

У глобальних комп'ютерних мережах реалізується понад тисячу успішних проектів, що дотримуються концепції «відкритого доступу». Найбільшим загальнодоступним зібранням наукової періодики є DOAJ (Directory of Open Access Journals), що підтримується бібліотекою Лундського університету (Швеція) і нараховує понад 900 тис. статей з більше як 8 тис. періодичних видань⁵. В Україні, за даними OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories), станом на 2012 р. колекції навчальних і наукових матеріалів, призначені для безкоштовного онлайн-доступу, створюють 50 інституцій (Інститут біології південних морів НАН України, Інститут програмних систем НАН України, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Харківська національна академія міського господарства та ін.). Здійснено агрегацію метаданих більшості з цих колекцій на основі технології OAI-PMH (Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting), що дає змогу здійснювати централізований пошук інформації в територіально розподілених ресурсах. Найзначнішим вітчизняним зібранням електронних версій журналів і збірників наукових праць з вільним доступом до повних текстів є «Наукова періодика України», що формується Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, і станом на кінець 2012 р. містить 700 тис. статей зі 1,8 тис. періодичних видань⁶.

Початком розробки електронних журналів, що не мають друкованих версій, можна вважати кінець 70-х років ХХ ст., коли Національний науковий фонд США приступив до здійснення систем електронного обміну інформацією (Electronic Information Exchange System)⁷. Незважаючи на технологічну недосконалість перших систем інформаційна цінність цієї послуги для користувачів була очевидною. Неминучим було те, що на початковому етапі електронний журнал був лише цифровою копією

⁵ DOAJ–Directory of open access journals [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.doaj.org>.

⁶ Наукова періодика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>.

⁷ *Копанєва В. О.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету: [монографія] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

традиційної друкованої версії і лише згодом з'являється його інша модель – електронний журнал у чистому вигляді. Процес переходу від традиційних друкованих видань до їхніх мережових версій і виникнення чисто електронних журналів безперервно інтенсифікується. Публікацію в мережі Інтернет електронних журналів сьогодні здійснюють не лише видавництва, а й наукові колективи або навіть окремі вчені.

Україну можна вважати лідером серед країн СНД зі створення мережових журналів, які не мають друкованих аналогів. Первинними нормативними актами для їх започаткування став прийнятий у 2003 р. Вищою атестаційною комісією України Порядок внесення електронних наукових видань до Переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт і Положення про електронні наукові фахові видання, затверджене спільним наказом Міністерства освіти і науки України, НАН України і ВАК України від 30.09.2004 р. № 768/431/547. Надалі ці документи неодноразово коригувалися, але їх основна суть – науковий мережовий журнал без друкованої версії має право на існування – залишалася незмінною. У цілому, вищезгадані нормативні акти визначили процес взаємодії редакцій електронних наукових фахових видань як інформаційних донорів з НБУВ як технологічним інтегратором: редакції створюють мережові журнали й передають їх для розміщення в єдиному державному сховищі наукових видань, НБУВ здійснює роботи з приймання та обробки видань і підтримки функціонування сховища на принципах вільного веб-доступу до його контенту⁸. Станом на 2012 р. кількість електронних наукових фахових видань у сховищі НБУВ сягла 45 найменувань. Їх засновниками переважно, є вищі навчальні заклади.

Суто мережові періодичні видання започатковано для кардинального підвищення оперативності підготовки й поширення наукових публікацій і зменшення витрат на видавничу діяльність. Водночас вони дали змогу суттєво розширити аудиторію користувачів, поглибити ступінь інтеграції вітчизняної періодики з глобальними інформаційними системами та одержати нові можливості співпраці над науковими проектами. Однак має місце певна дискримінація електронних наукових фахових видань. Згідно з

⁸ Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій: [монографія] / [О. С. Онищенко та ін.]. – К., 2011. – 224 с.; Соловяненко Д. Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі. Ч. 2. Інфраструктура зберігання електронних науково-інформаційних ресурсів // Бібл. вісн. – 2010. – № 5. – С. 3–15; Соловяненко Д. Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі. Ч. 3. Роль академічних бібліотек у конструюванні інтегрованих інформаційних е-середовищ // Бібл. вісн. – 2010. – № 6. – С. 3–17.

Наказом ВАК України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та про їх апробацію» від 04.04.2000 р. № 178, для дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук з не менше 20 публікацій за темою дисертації у наукових фахових журналах лише не більше п'яти статей може бути опубліковано в електронних наукових фахових виданнях, а для дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з не менше трьох статей лише одна. Це свідчить, що знак рівності між друкованими та електронними науковими виданнями ми поставити не можемо... *(Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна [та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 45–48).*